

УДК 81'373.21(477):903"63"

ПЕРСЬКА САТРАПІЯ У СКІФІЇ: ТОПОНІМІЧНІ КОНТЕКСТИ

Костянтин Тищенко

*Київський національний університет імені Тараса Шевченка,
Лінгвістичний музей,
вул. Володимирська 60, Київ, Україна, 01601,
тел.: (044) 239 34 97, e-mail: lingmus@ukr.net*

На підставі звукового матеріалу 600 топонімічних контекстів в Україні та з етимологічного аналізу їх впливає, що в Середньому Подніпров'ї збереглися численні взаємно доказові ознаки існування 24-ї сатрапії Ахаменідської Персії "Сака парадрія" (парадрая). Дані топоніми відповідають згадкам сатрапії Скіфія ("Саки заморські") у царських написах Дарія I (486 року до н. е.) і Артаксеркса II (358 року до н. е.), а також фігурі № 24 "сака заморського" на рельєфах поховань усіх Ахаменідів до Артаксеркса III (338 року до н. е.).

Ключові слова: топонімія, Європа, Україна, Ахаменіди, сатрапія, Сака парадрія (парадрая).

У розкритій далі темі відображено вельми важливий етап фронтальних студій топонімії України за авторським методом топонімічного контексту, тому розширений текст доповіді вийшов до конференції окремою книжкою обсягом 120 с. [13]. Стаття є її авторефератом з пізнішими додатками.

Основна частина доповіді присвячена топонімічному сліду у Наддніпрянщині перської сатрапії Ахаменідів (486–338 року до н. е.). У найбільшому першому розділі "«Сатрапія» як лексема і топооснова" [це половина книги: 13, с. 26–85] зібрано всебічні дані про давньоіранські джерела слів: дір., мід. *xšaθra-rā / парф. *xšaхга-rā- / дперс. xšaсарā-vā. Простежено, як відбулася ідентифікація топонімів України хут. ШАТРАВин, с. ШАТРАВине См, б. ШАТРАВина Кг; р. САХРАВщина у с. ШАХРАВщина Кв; с. КОЦУПіївка, КОЦУПіїв Степ См.

Перший україній важливий топонімічний контекст було помічено на Сумщині біля с. ШАТРАВине (См Липова Долина). Довкола у тому ж районі (~) є с. КОЦУПіївка, КОЦУПіїв Степ, САХАНське, ВОРОПАЇ, АРШУКи, КАШПУри, ЯС-Нопільщина [14, с. 398–399]. Завдяки багаторічним фронтальним дослідженням топонімії України за методом топонімічних контекстів вже існували робочі припущення про іранське минуле цієї групи топооснов через їхню звукову подібність до таких імен історичних реалій, як мідійс. *xšaθgar- 'сатрап' > дрєц. у написах ξαθράτης 'сатрап' [18, с. 989]; дперс. xšaсар- 'сатрап' (тут ç < θr [22, с. 18]); saка 'скіф'; Arabaуа '18-а сатрапія Аравія'; грец. Arsakês 'Аршак' (бл. -250 р.); алан.

Asrag (воєначальник, 424–471 роки); літописне яси 'осетини'. Отже, тут наявні три різночасові пласти топонімів від іранських основ [10; 11; 23]).

Схожий топонімічний контекст знайшовся у степовій Україні: яр ШАТРА-Вина (до 1980-х років с. ШАТРАВина Кг Компаніївка) ~ КОЧУБеївка, ДАР'ївка, р. АДЖАМка, САСівка, СОКОЛИ, став КОВТУНівський у с. Водяне [7, с. 241]. Значення основ: мідійс. *xšaθgar-, дперс. *xšaçar- 'сатрап', дгрец. Dageios 'Дарій', араб. ajam 'чужинець, перс', перс. sas- 'сак', saka + тюрк. l, Скóлотоi 'самоназва скіфів' [3, 4. 6] + перс. -un 'морфема множини'.

Формально близьку основу теми (цього разу парфянської) з відповідним контекстом виявлено і під Києвом: р. САХРАВщина у присілку ШАХРАВщина [7, с. 112], с. Крюківщина ~ КОЦЮБинське, БАГРИНова гора у Києві, БАГРИН, БО-БРИЦя, ЯСногородка (↔ 48 км) ВОРОПАїв. Робочі значення основ: парф. *xšaxra- 'сатрап' (парф. -xg- = дперс. -θg- [2, с. 92]), дперс. *xšaçar- 'сатрап', сперс. Bahram 'Баграм' (ім'я кількох сасанідських царів, 273–591 роки), алан. Babai-gix 'король Бабай' (471 р.), літоп. яси, Aqabaу 'Аравія'.

Так серед 50 тис. географічних назв України (30 тис. назв міст і сіл плюс 20 тис. назв водойм) знайшлися три рідкісні факти – адже лише у трьох місцях в Україні зберігся топонімічний слід давньої реалії “сатрап” (букв. 'захисник країни') у її трьох мовних формах – мідійській (давньоіранській), давньоперській і парфянській. Ця гіпотеза спочатку виглядала слабкою, але сусідні топоніми виявили пов'язаність з топонімами-темами: зокрема, топоніми-реми від основи Коцуп-/ Кочуб-/ Коцюб- опинилися поблизу назв тієї самої реалії у мідійській (Шатрав-) і парфянській формах (Шахрав-/ Сахрав-); у їхньому районному сусідстві є і основи, зміст яких вказує на той самий хронологічний пласт – ВОРОПАЙ-, САК-; двічі названі яси.

Спочатку розглянуто *парфянську* форму слова *XŠAXRA-PĀ “володар” та її продовження через основу Сахрав-. Пробіли топонімії заповнені значно багатшим ономастичним матеріалом про українські прізвища ШКРОБОТи, ШКРОБи, ШКУРУПіі, ШКОРОПАДські. Сюди ж зачислені й споріднені реалії географічно західних слов'ян: пол. szkrab “пестливе звертання до малої дитини”, нім. Krabat(e), Krobot “munteres, wildes Kind” [23, kn. I, s. 691], нім. Krabaten 'хорвати', влуж. Krabat “ім'я чаклуна з фольклору”.

Були також розглянуті продовження топооснов Шкуруп-, Шкроб-, Сахрав- з аферезою, топонімічні знахідки у контекстах: основи Шкарів-, Сагарів-, Загорів-, запроваджено поняття індексів збереженості парфянської основи *xšaxra-pā – абсолютний Ia і відносний Ig [13, с. 39].

Далі було проаналізовано *мідійське* *XŠAθRAPĀ “сатрап”, продовженням якого є основа кількох назв на Сумщині і Кіровоградщині від основи Шатрав- [13, с. 40]. За висновком О. Трубачова, іранський корінь *xšaθra- “влада” є місцевим, понтійським. Найдавніші форми основ топонімів зберігають кінцеве -п- (Стряп-, Струп-, Стрип-), яке далі еволюціонує в -б- (Струб-, Стриб-). Простежено контексти ймовірних похідних форм топооснови на -б- (Сріб-, Střibr-, _Труб-, _Треб-). Фонетично найпізнішими нащадками основи *XŠAθRAPĀ “сатрап” мають бути топоніми з основами на -в-: Стрив-, оСТРІВ-, ЗДОРІВ-.

Для топонімів від цієї мідійської основи *XŠAΘRAPĀ “сатрап” також підраховано індекси збереженості основи – абсолютний Ia і відносний Ig [13, с. 55]. Окремо досліджено низку *форм з сарматською ламбдою*: Шкляба, Стулбанка, Туляпа. Розглянуто повторювані етнотопоніми: Skłoty, Kłody, Колоди, а в їхніх околицях – Саки (скіфи), Парневе (генонім *парні* “парфянське плем’я царя Аршака”), Барвін-ок (< Парфен-).

Основи Сколоб-, Шкляб-, Здолб-, Столов- можуть зберігати найдавніший етнонім слов’ян, засвідчений греками і арабами – *склав-іни, сакаліб-и*. Виявлено особливу роль історичної назви Каспійського моря – *Хвали(н)ське море* для імовірного розвитку топооснов Волинь, Голов-, Волос-/ Хвал- ~ Хворос-. Констатовані повторюваність контекстів основи Хворос- та запропоновано їх осмислення. Окремо розглянуто імовірні причини сусідства двох назв у Чехії Chvaletín і Slavetín – тобто *Хвалетин* і *Слов’ятин* [13, с. 73]. Характерний апелятив з сарматською ламбдою – *волхви* – потрактований як супутня ознака і доказ парфянського часу початку слов’ян. На завершення розділу досліджено *давньоперське XŠAÇAPĀ-VĀ* “сатрап” у топооснові Коцупій-, а потім – словотвірні моделі однокорених антропонімів. Прізвища народів Східної Європи від ахаменідського перс. xšaçar- “сатрап” подано окремою таблицею. Насамкінець запропоновано імовірну послідовність етапів походження імен *Каспій, Кацуби, Косово; кацап, кошовий*.

У другому розділі “**Сатрапія «Скіфи заморські» у Наддніпрянщині**” [13, с. 86–107] викладено підстави для ототожнення хороніма Pars/ Fars з топоосновами Парс-, Порс-, Пороз-; досліджено ім’я XXIV сатрапії Sakā paradriya у давньоперських написах; розглянуто топонімічні контексти назв сіл від топооснови Передер-, збережених майже винятково в Україні: с. *Передерісьве, Передеріївка, Передримихи*, оз. *Передеруха*, колодязь *Передрїїв*. У зв’язок з українськими топонімами поставлено прізвища *Передрїй, Передрїєнко; Передерїй, Передерїєнко* (частково прізвища від цієї основи поширилися й за межі України). До аргументації залучені інші давньоіранські реалії на слов’янських землях – аж до відомостей Лева Диякона про князя Сфендослава і його “скіфів”. (Згодом виявлені назви двох сіл Predrijevo у Хорватії і хорватського прізвища Predrijevac та б. *Передеревскої* у басейні Оки в Росії.)

У жовтні 2011 року на Міжнародній конференції з египтології в Києві автор повідомив у дискусії про виявлений у топонімії України слід назв з Єгипту, коли він був 19-ю сатрапією Персії Мудрайя (*Омбши, Ракути, Мосир, Мудриголови, Немудруї*). У відповідь історик С. Берзіна з Музею східного мистецтва у Москві згадала про каталог виставки ахаменідських циліндричних печаток з Ермітажу, де вміщені фото і описи 15 (!) таких печаток з Керчі, Севастополя й Тамані [5, с. 14, 30–35]. Всупереч традиційному трактуванню їх як “імпорту” з Персії, ці печатки стають доказом юридичної присутності Ахаменідів у 24-й сатрапії. Справді, Керч звалася по-скіфськи *Panti-кара ‘путь риби’ [1, т. II, с. 575]. Згодом місто було столицею Боспорського царства, і скіфську назву засвоїли греки: Παντικήπης, Παντικήπαιον.

Топонімічний слід поняття сатрапії в Україні, як і юридичні ознаки її присутності на півдні Скіфії підсилили інтерес до перських документів про сатрапії. З усіх Ахаменідів лише Дарій I подбав про напис на своєму похованні (586 року до н. е.): це заповіти царя – політичний і духовний. У першому названо частини імперії Ахаменідів, у тому числі 24-у сатрапію Сакā тїяїй парадрая “Сак, який за морем” [DNa, 28–29]. “За морем” від Персії була Скіфія, хоч це досі і ставлять під сумнів. За О. Стрижаком, на користь того, що тут ідеться таки про Скіфію, свідчить розміщення її назви у списку сатрапій між Yauna 'Йонією' і Skudra 'Фракією' [9, с. 186].

За іншими двома морями жили інші два плем'я саків, і тут суперечок немає. Перси вважали саків єдиним народом, але Agyanem vaedjo “Арійський простір”, на якому ті кочували, був надто великий, що й пояснює уточнення. У написі з Екбатан (Хамадану) ДН “в zenіті своєї могутності Дарій міг сказати, що його імперія сягає чотирьох сторін світу: від найпівнічніших саків до найпівденніших ефіопів і від найсхіднішої Індії до найзахіднішої Лідії” [22, с. 75]. Він мусив і тут вжити уточнення hasā Sakaibiš tayaīy para Sugdam ‘від саків, які за Согдом’ [DH 5–6 = DPh 6–8].

Перевірку прочитання написів уможливили знімки з високою роздільністю, які зробили С. Марченко і А. Марченко у грудні 2012 року. На фасаді поховання Дарія I уперше запроваджено канонічний рельєф “носіїв трону”, відтворений без змін в усіх пізніших похованнях царів династії Ахаменідів. Це два ряди носіїв по 14 фігур і двоє “конвойних” – перед троном і після нього. У верхньому ряду носіїв (1–14) зображені: перс, мідієць, еламець, парфянин, арієць, бактрієць, согдієць; хорезмієць, дрангіанець, арахозієць, сагартієць, гандарієць, індієць, сак хомороб. У нижньому ряду носіїв (15–28): сак гострошапка, вавилонець, асирієць, араб, єгиптянин, вірмен, кападокієць; лідієць, йонієць (грек), “сак, який за морем”, фракієць, “йонієць капелюшний”, лівієць, ефіоп. Фігури позаду і попереду трону (29, 30): макієць, карієць. По 2500 роках історії шість виділених курсивом назв народів усе ще вживані. Решта стали історизмами.

Текст Дарія узгоджений з символічними фігурами 30 сатрапій супровідного рельєфу: “Якщо ти замислишся тепер: «Скількима країнами володів цар Дарій?», подивися на фігури носіїв трону, тоді дізнаєшся, і стане відомим тобі: спис перса діставав далеко” [DNa, 30–47]. Біля 8 крайніх лівих фігур обох рядів збереглися підписи: (1–4) *Це перс. Це мідієць. Це еламець. Це парфянин.* Під ними: (15–17, 29) *Це сак гострошапка. Це вавилонянин. Це асирієць. Це макієць* [DB, I–IV, XV–XVII, XXIX].

Зіставлення рельєфів шістьох царських поховань Ахаменідів підтверджує, що кожна з фігур носіїв трону має щоразу те саме місце. Кожній властиві узагальнені портретні риси, типовий для певного народу одяг та зброя. Зокрема, для всіх трьох фігур саків властиві короткі мечі-акинаки, гостроверхі башлики й однотипні довгополі куртки для їзди верхи (з заокругленими полами): очевидно, це і є згаданий у Гесихія сакиндак (скіф. σακυνδάκη) ‘скіфський одяг’ (sak ‘олень’ + γυν ‘шерсть’ + tak ‘тканина’ [1, т. III, с. 221]). Такі сак хомороб (№ 14), сак гострошапка (№ 15) і скіф (“сак, який за морем”, № 24). Схожа форма башликів,

одягу і зброї на фігурах согдійця, хорезмійця та фракійця NB. Одяг вершників відрізняє ці 6 народів і на рельєфах біля сходів Ападани (царської тераси) у Персеполісі.

Отже, сам цей канонічний порядок дає підставу вважати документально доказовою наявність відповідної фігури “на своєму місці” на рельєфах носіїв трону з фасадів поховань інших царів династії Ахаменідів, незважаючи на брак там супровідного тексту. Як сказано, жоден цар, крім Дарія I, не подбав про напис на власному похованні, і тепер можна лише припускати, хто з них був похований ліворуч від Дарія I, а хто – праворуч.

Фігура скіфа (“сака, який за морем”), окрім згаданого поховання Дарія I (-486), незмінно зображена на своєму 24-му місці у рельєфах Ксеркса I (-465), Артаксеркса I (-424), Дарія II (-404), Артаксеркса II (-358), Артаксеркса III (-338). Ці фігури справді документують безперервне перебування скіфів у складі Персії у 486–338 роки до н. е. Але історія складніша, ніж урочистий парад носіїв трону.

Перегляд усього досяжного з Інтернету корпусу ахаменідських письмових пам’яток вивів на ще одну згадку імені 24-ї сатрапії скіфів серед написів при фігурах носіїв трону на фасаді поховання Артаксеркса II [A2Pa]. Обставини появи цієї групи малих написів незвичні, і їх варто розглянути ближче.

За півтора століття вирубання у скелях однотипних царських могил змінилося не одне покоління каменярів. З іншого боку, якщо перші чотири зі збережених царських поховань зроблені усі одне поруч з одним у прямовисній скельній стіні Накш-е Рустам, то дві останні могили вирубані біля столичного Персеполіса за 7 км від Накш-е Рустам у похилих скелях неподалік від царських палаців. Зрозуміло, що при перенесенні ескізів рельєфів на таку відстань можна було переплутати деталі художнього трактування 30 фігур. Це й мало зумовити потребу точно ідентифікувати носіїв трону на новому місці: адже у кращих традиціях імперій на всіх майбутніх царських рельєфах кожна з цих фігур мала й далі бути “національною за формою і ахаменідською за змістом”.

Так над головами носіїв трону Артаксеркса II з’явилися нашвидкуруч (без міжрядкових ліній) зроблені робочі написи трьома мовами: “*Це перс. Це еламець. Це вірмен*” (Щось схоже вже було на фасаді поховання Дарія I, див. вище [DB, I... XXIX].) З-поміж 30 цих малопомітних, але водночас безцінних для науки етнонімів трислівних уже немає. Двослівних залишилося чотири – Яуна такабарā “йонієць капелюшний” і три етноніми саків.

“Написи Артаксеркса II і його нащадків містять багато форм, неправильних з погляду мовної норми написів Дарія I і Ксеркса I”. Вони “укладені виразно пізньодавньоперським варіантом (stage 'етап') мови” [22, с. 139]. У написах 358 року до н. е. зазнав еволюції і етнонім скіфа (№ 24), який за півтора століття вжитку у мовленні відчутно спростився.

По-перше, синтаксис етноніма став менш громіздким порівняно з написом 486 року до н. е.: як сказано, зник займенник *tīaiī* “які”, і етнонім “сака заморянина” став двослівним за аналогією до *Sakā хаумаваргā* “сак хомороб” (виробник п’яного напою, № 14) і *Sakā тірахаудā* “сак гостро шапка” (№ 15).

По-друге, в закінченні останнього слова з'явився голосний "i" <pa-ra-da-ra-i-ya>, що формально наблизило його до імен таких сатрапій, як Armīniya, Āθuriya, Baxtriya (Вірменія, Ассирія, Бактрія) [13, с. 96]. Як зазначає П. Шярв'ю, "фактично кінцеві звукові відрізки /-i/, /-ī/, /-iya/... всі пишуться <-i-ya>!" [22, с. 49]. Значить з новим закінченням <-i-ya> скіф звався /Paradri/, /Paradri/, /Paradri-ya/, – тільки не /Paradraya/.

"Не виключено, продовжує П. Шярв'ю, що кінцеве коротке -a стало редукованим голосним або й зникло, тобто <Ca> звучало /Cə/ або /C/" [22, с. 49]. Це уточнює читання етноніма скіфа як Paradriya або й Paradriy! З очевидністю, ця жива вимова етноніма скіфів набуває принципового значення для дальшого викладу теми: у написі Дарія DNa етнонім скіфа мав читатися SAKĀ, TYAIY PARADRAYA 'сак, який за морем'. У написі Артаксеркса II A2Pa він набув звучання SAKĀ PARADRIY 'сак заморянin'. Розшукати й розпізнати етноніми стало можливим за фото з великою роздільністю, зробленими К. Криконюк у травні 2012 р.

Завершивши мовний аналіз перських свідчень про скіфів (саків парадрій), доцільно було повернутися до топонімії, у якій знайшлися докази знайомства предків українців з цим адміністративно-політичним терміном V–IV століття до н. е. Ідеться про такі назви на сучасній карті України, як балка ПЕРЕДЕРІЄва ^Коростієва б. [7, с. 121, ліва кол., рядок 25; с. 273] у с. ^ПЕРЕДЕРІЄве Дц (знак ^ позначає пряме сусідство); с. ПЕРЕДЕРІЄвка Пл, колодязь ПЕРЕДРІЄв у с. Івангород Кг Олександрівка [8, с. 354], оз. ПЕРЕДЕРуха у с. Білий Берег Кв Іванків [8, с. 278], с. ПЕРЕДРІЄмихи Лв. І тут з'ясувалося, що географічні об'єкти з цими назвами опиняються в обласному (⇔ 33/76 км) сусідстві з уже відомими топоосновами на позначення поняття 'сатрап' (!): с. ПЕРЕДЕРІЄвка ^Заморієвка (калька?) Пл (⇔ 36 км) ШАТРАВина, КОЦУПієвка См; колодязь ПЕРЕДРІЄв (⇔ 76 км) б. ШАТРАВина, ДАР'їєвка Кг; оз. ПЕРЕДЕРуха ^ВОРОПАїєвка (⇔ 70 км) р. САХРАВщина у с. ШАХРАВщина Кв; пор. також "балка ПЕРЕДЕРІЄва п. Міусу ^ПЕРЕДЕРІЄве (⇔ 33 км) Ново-ДАР'їєвка, ДАР'їєвка Лг (+ с. ДАРИЄвка РФ у пониззі Міусу, там же р. САРМАТська і с. МокроСАРМАТка)".

Відомості царських написів Ахаменідів про Скіфію контрастують з описом скіфської війни Дарія у Геродота, адже Скіфія півтора століття фігурує у них як сатрапія держави Ахаменідів. Немає підстав вважати, що від Єгипту й Ефіопії до Індії і Саків хоморобів перси панували, а Скіфію ставили у переліки сатрапій лише для престижу. Описуючи персько-скіфські відносини, Геродот висвітлює їх переважно з погляду скіфів. Він не був сучасником подій, бо народився через 2 роки по смерті Дарія. Його інформанти могли бути упередженими проти персів. Оповіді Геродота про персів у скіфському поході часто безіменні, а часом фольклорні (жаби, стріли, вузлики). Це контрастує, зокрема, з точними іменами, деталями і фактами Ктесія Кнідського у його "Ассирійській та перській історії": "Дарій наказав кападокійському сатрапові Аріарамну перейти до Європи проти скіфів і взяти в полон чоловіків і жінок. Аріарамн, переправившись на 30 п'ятдесятівесельних судах, узяв скіфів у полон, причому захопив і брата скіфського царя

Марсагета, знайшовши його закутого в кайдани за наказом брата за якусь провину. Розгніваний скіфський цар Скіфарб надіслав Дарію зухвалий лист, йому було дано таку ж відповідь” (Ктесій, XIII, 20) [4]. Це переконливіше, ніж жаби зі стрілами. Ктесій мав свої відомості з перших рук – як лікар царів Куроша Молодшого (-404/-401), а потім Артаксеркса II (-404/-358) [21, т. II, с. 475, 481, 109]. Утім, Плутарх закидає і йому випадки відходу від істини [6, т. III, с. 332].

Рис. 1. Скіф заморський (№ 24) серед носіїв трону Артаксеркса II з написами на фризі давньоперською, аккадською та еламською мовами (фото К. Криконюк, 2012)

Несподівано плідним для теми виявився периферійний топонімічний матеріал з Польщі й лужицьких земель у Німеччині. Завдяки йому показано виразний зв'язок ойконімів Skłoty, Skłody з етнонімом *сколоти*, топонімів *Волинь* (2), *Wolin* (2) зі слов'янською назвою *Хвалінського* (Каспійського) моря – у народних піснях *Вольнское* [4, IV, с. 229]. Наступним кроком стало припущення про афезу основи Skłod- > Kłod- і, отже, про збереження у гідронімі Nysa Kłodzka (з імовірної форми Nysa *Skłodzka “Ниса Скіфська”) прямої вказівки на столицю родичів скіфів парфян – іранську Нису за Каспієм.

Матеріальним слідом перебування Дарія біля Дунаю є фрагмент клинописного напису з його ім'ям з м. Герла в Румунії [Lendering for Livius org]. Ахаменідську присутність у Криму доводять кільканадцять ахаменідських циліндричних

печаток з Керчі, Севастополя й Тамані. Відомості про похід Дарія проти скіфів у Геродота [3, кн. 4., с. 46–143] не відповідають дійсності, бо скіфи заморські зрештою таки опинилися серед сатрапій Персії.

24-та сатрапія “Сака парадрія” (Скіфи заморські) не раз згадана в ахаменідських написах давньоперським, аккадським і еламським клинописом біля поховань Дарія I (486 року до н. е.) і Артаксеркса II (358 року до н. е.; див. рис. 1); та ж фігура скіфа заморського повторена на своєму 24-му місці в рельєфах біля інших царських поховань – від Ксеркса до Артаксеркса III (338 р. до н. е.). Це повторювані *безсумнівні юридичні докази* адміністративного входження Наддніпрянщини до Персії Ахаменідів упродовж принаймні півтора століття – до війн Олександра Македонського.

Розділ третій “Підсумки й наслідки дослідження” [13, с. 107–117] містить коментар до оглядової картосхеми перської присутності над Дніпром (на наведеної тут на розгортці картосхеми відображено понад 600 топонімів); огляд парфянської доби України, Польщі, Чехії у зв’язку з початком слов’ян; іранські етимології етнонімів деревлян, слов’ян, полян, волинян. У їхніх генонімах виявлено ознаки імовірного поділу слов’ян на “сатрапових” і польових.

В чому основний зміст віднайденого тепер періоду історії України?

Передусім, слід констатувати, що географічні назви від основи Передрій- / Передерій- в Україні є унікальними топонімічними реліктами – живим звучанням у XXI столітті ім’я 24-ї сатрапії Ахаменідів “Сака Парадрія”: ця назва znana тепер лише з перських скельних написів [пор. 13, с. 98], але давно забута деінде у світі.

Непідробність царських написів Ахаменідів доведення не потребує: вони є визнаним і основним епіграфічним джерелом з давньої історії Близького й Середнього Сходу, без них було б неможливо дешифрувати аккадську й еламську мови. Хоча й не у найближчих околицях, а в обласному сусідстві з назвами від основи Передрій- в Україні збережені об’єкти з іменами від топооснов Шатрав-, Шахрав-, Коцуп-, які виглядають продовженнями мідійської, парфянської і давньоперської форм слова “сатрап”.

Документальні, мовні й генетичні свідчення про персів у Наддніпрянщині системні й багатовекторні. З наведених вище численних фактів кілька перших груп – основні, а решта – додаткові ознаки входження Скіфії до Персії Ахаменідів у 486 / 331 роках до н. е. Скіфія становила окрему 24-ту сатрапію Персії під назвою Сака парадрія. Це програма максимум.

Програма мінімум – виявлені ознаки достатні для висновку про тривалі і плідні суспільні й культурні контакти Скіфії з Персією. Так чи інакше, завдяки збереженим в Україні продовженням ім’я сатрапії та інших перських реалій перед нами живий прорив історії до мовної сучасності, звукова наявність давньоперських слів і понять у живому мовленні українців.

По зведенні в систему накопиченого матеріалу про скіфсько-перські стосунки V–IV століть до н. е. виглядає науково безпідставним далі покликатися у підручнику на авторитет історика-іноземця, який не був ні сучасником, ані експер-

том з питання. Варто надати слово цареві-призвідці походу на Дніпро. Те слово, що навечно закарбоване на скелі ще до народження Геродота. От воно:

“Каже Дарій цар: «З ласки Ахурамазди країнами оцими заволодів я поза Персією; **я у них царював; мені данину вони платили; що було сказано їм мною, робили вони те; мій закон їх міцно тримав:** Мідія, Елам, Парфія, Арія, Бактрія, Согдіана, Хорезм, Дрангіана, Арахозія, Сатагидія, Гандара, Індія, Саки хаумаварга, Саки тиграхауда, Вавилон, Ассирія, Аравія, Єгипет, Вірменія, Кападокія, Лідія, Йонія, **Саки парадрая**, Скудра, Йонійці такабара, Лівія, Ефіопія, Макія, Карія». Каже Дарій...” [DNa, 2, 15–30].

Масштаб діянь тут самоочевидний і приписок не потребує. Про того, хто все це подужав здійснити, італійський дослідник Дж. П. Базелло сказав так: “Тадаю, він настільки усвідомлював велич і свіжість своєї політичної побудови, що знав, що пам’ять про неї її переживе” [17, с. 1].

На схилі династії Ахаменідів симптоматичним став збіг років смерті царів Артаксеркса II і III (358 і 338 року до н. е.) з активізацією політики й військових дій Македонії щодо Скіфії (угода 558 року, переможний похід 339 року до н. е.). Це ознаки наближення кінця однієї залежності і небезпека початку іншої.

Похід на скіфів Зопіріона, Олександрового намісника Понту (331 року до н. е.) відбувся в один рік з битвою під Гавгамелами [24], де Олександр переміг останнього з Ахаменідів Дарія III. Це додаткові ознаки перебування Скіфії в політичному просторі Персії Ахаменідів. Плани загарбання 24-ї сатрапії Персії логічно впливали б з військової кампанії Олександра проти персів. Що більше, похід Зопіріона інакше непояснимий: він не міг бути не погодженим з Олександром, адже – проведений під час великої перської війни – він відвертав збіднілі людські й військові ресурси Македонії від основної стратегічної задачі. Навпаки, він пояснимий як спроба відкрити “другий фронт”. Поразка Зопіріона від скіфів і загибель його 30-тисячного війська під Ольвією розпочинають новий період суверенності Скіфії.

Стаття: надійшла до редакції 15.01.2013

доопрацьована 22.05.2013

прийнята до друку 19.06.2012

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. *Абаев В. И.* Историко-этимологический словарь осетинского языка : в 5 т. – М. ; Ленинград, 1958–1995.
2. *Гафуров А.* Имя и история / А. Гафуров. – М., 1987. – 222 с.
3. *Геродот.* Історії в дев’яти книгах / Геродот; перекл. і коментар А. Білецького. – К., 1993. – 576 с.
4. *Латышев В. В.* Известия древних писателей о Скифии и Кавказе / В. В. Латышев // Вестник древней истории. 1947–1949. (цит. за сайтом ua.wikipedia.org/Скіфо-перська війна).

5. *Неверов О. Я.* Иранские геммы / О. Я. Неверов // Иран в Эрмитаже. Формирование коллекций. Каталог выставки. – СПб.; 2004.
6. *Плутарх.* Сравнительные жизнеописания : в 3 т. – Т. III / Плутарх. – М., 1964. – 547 с.
7. СГУ – Словник гідронімів України. – К., 1979. – 784 с.
8. СМГУ – Словник мікрогідронімів України. – К., 2004. – 448 с.
9. *Стрижак О. С.* Назви річок Полтавщини / О. С. Стрижак. – К., 1963. – 112 с.
10. *Тищенко К.* Іншомовні топоніми України. Етимологічний словник-посібник / К. Тищенко. – Тернопіль, 2010. – 240 с.
11. *Тищенко К.* 24-а перська сатрапія в історії України / К. Тищенко // Український тиждень. – № 27 (295). – 5–11 липня 2013 р. – С. 35–55.
12. *Тищенко К.* Еламські дієслівні основи у топонімії України / К. Тищенко. – К.; Львів, 2011. – 24 с.
13. *Тищенко К.* Перська сатрапія над Дніпром: топонімічні контексти / К. Тищенко. – К., 2012.
14. Українська РСР. Адміністративно-територіальний поділ. – К., 1973. – 816 с.
17. *Basello G. P.* Elam between Assyrology and Iranian Studies / G. P. Basello // Melammu : Symposia IV / A. Panaino, A. Piras eds. – Milano, 2004. – P. 1–22.
18. *Chantraine P.* Dictionnaire étymologique de la langue grecque. Histoire des mots : en 4 vols / P. Chantraine. – P., 1968–1980. – 1368 с.
19. 7. DNа – Darius, Naqsh-i-Rustam, A.
20. *Lending J.* – Access mode: livius.org.
21. Robert – Le petit Robert. Dictionnaire universel des noms propres. – Paris, 1988. – 1956 p.
22. *Skjærvø P. O.* An Introduction to Old Persian / P. O. Skjærvø. – 2nd version. 2002. – 187 с.
23. *Skok P.* Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika : u 3 kn. / P. Skok. – Zagreb, 1971–1974.
23. *Tyshchenko K.* The Alanian Place Names Stratum in Croatia? / K. Tyshchenko // Међународни znanstveni interdisciplinarni simpozij “Hrvatska folklorna i etnografska baština u svjetlu dubrovačke, svjetske i turističke sadašnjosti (2. FEB)” Knjiga sažetaka / Urednica : M. Muhoberac. – Dubrovnik, 2012b. – S. 158.
24. ua.wikipedia/Скіфи /Скіфо-македонські відносини

THE PERSIAN SATRAPY IN SCYTHIA: TOPONYMICAL CONTEXTS

Kostiantyn Tyshchenko

*Taras Shevchenko National University of Kyiv,
Linguistic Museum,
Volodymyr'ska str., 60, Kyiv, Ukraine, 01601,
tel.: (044) 239 34 97, e-mail: lingmus@ukr.net*

The sound material of 600 place names contexts in Ukraine and their linguistic analysis prove that numerous reciprocally relevant traces of the 24-th Satrapy of Achaemenid Persia "Sakā paradriya" (paradraya) survived in the Middle Circumdnieper area. The place names data correspond to the mention of the Satrapy of "the Saka beyond the sea" in Royal Inscriptions of Darius I (486 BCE), Artaxerxes II (358 BCE), as well as to "the Saka beyond the sea" relief figure on the façades of all Achaemenids' tombs up to Artaxerxes' III tomb (338 BCE).

Key words: place names, Europe, Ukraine, Achaemenids, satrapy, Sakā paradriya (paradraya).

ПЕРСИДСКАЯ САТРАПИЯ В СКИФИИ: ТОПОНИМИЧЕСКИЕ КОНТЕКСТЫ

Константин Тищенко

*Киевский национальный университет имени Тараса Шевченко,
Лингвистический музей,
ул. Владимирская, 60, Киев, Украина, 01601,
тел.: (044) 239 34 97, e-mail: lingmus@ukr.net*

Из звукового материала 600 топонимических контекстов в Украине, как и из их языкового анализа явствует, что в Среднем Поднепровье сохранились многочисленные взаимно подтверждающиеся следы существования 24-й сатрапии Ахеменидской Персии "Сака парадрия" (парадрая). Данные топонимики соответствуют упоминанию сатрапии Саков заморских в царских надписях Дария I (486 года до н. э.) и Артаксеркса II (358 года до н. э.), а также фигуре сака заморского на рельефах усыпальниц всех Ахеменидов до Артаксеркса III (338 года до н. э.).

Ключевые слова: топонимия, Европа, Украина, Ахемениды, сатрапия, Сака парадрия (парадрая).